

**Българските предприемачи и политическата ситуация
на Балканите през 50-те – 70-те години на XIX век**

**Bulgarian Entrepreneurs and the Political Situation
in the Balkans in the 1850s–1870s**

**Светла АТАНАСОВА
Svetla ATANASOVA**

DOI: 10.61836/CFUW9194

Received: 15.06.2025
Available online: 21.11.2025

Abstract: *The concepts of entrepreneurship in conditions of crisis and uncertainty and the specific full or partial application of economic theories in the practice of Bulgarian Renaissance figures are presented. The emphasis is placed on the most dynamic period of economic growth in the „Bulgarian version“ from the 1850s to the 1870s. These processes are directly linked to the political situation in the Balkans. The stages of economic growth or decline, creativity, competition or adaptation of the Renaissance entrepreneurs coincide with the major social changes in societies from the Crimean War to the Russo-Turkish War of 1877–1878. The above statements are supported by a number of examples from the preserved documentary heritage of the Bulgarian entrepreneurs Evlogi and Hristo Georgiev, Petar Kermekchiev, Georgi Kisimov, Slavcho Paskalev, Todor Vassilev and others.*

Keywords: *economic theories, entrepreneurs, Bulgarian Renaissance, political situation.*

JEL: *N01, N13, N63, N83, N94*

Модерните теории за ролята и мястото на предприемачите в икономическите, социалните и политическите процеси се отличават с динамика и многообразие и този факт се дължи на променящите се в исторически план нагласи за активността им в обществото. Българското предприемачество не прави изключение от правилото. Представени са различни алтернативи и взаимно допълващи се гледни точки. Само подборът на научни факти и сериозни аргументи обаче биха задали вярната посока за ролята на предприемачите в историческа перспектива.

Основната цел на настоящото изследване е да представи кратък обзор и анализ на научните постижения в сферата на теоретичното предприемачество с коментари на фиксирани утвърдени дефиниции за тези процеси и явления и да

проследи в по-нататъшното изложение до каква степен отделните характеристики се вписват и кореспондират с дейностите на българските предприемачи през 50-те –70-те години на XIX в. Дали „балканският” модел за предприемачество взаимодейства със западно европейският и може ли да бъде научно интерпретиран с инструментариума и терминологията на икономическите теории е големият въпрос, на който ще потърсим отговор.

Първите наченки на предприемачески дух съществуват заедно с възникването на пазарните отношения, много преди появата на капиталистическия пазар и частната собственост. Формирането и осмислянето на това понятие като устойчиво явление става обаче в края на XVII в. Научното познание под наименованието теория на предприемачеството определя началният му етап в периода XVIII – XIX в. (Minchev, 2011, pp. 60–61). Френският изследовател Ричард Кантилон дефинира понятието „предприемач” като посредник получаващ доходи от разликата между търсенето и предлагането на пазара, а самият процес свързва със способностите за предвидимост и поемане на риск. По-късно в трудовете на Адам Смит и Дейвид Рикардо, предприемачът се определя като функциониращ в процеса на производство капиталист (Minchev, 2011, p. 61; Hristova, 2013, pp. 9, 27).

Вторият етап от историята на предприемачеството започва в края на XIX в. и завършва в средата на XX в. Предприемачът е иновативен в търсенето на комбинации между производство и най-добри пазари. Функциите престават да бъдат монопол на собственика и допринасят за децентрализация на процесите. Представителите на класическите теории в областта на икономическите науки Жан-Батист Сей, Алфред Маршал, Йозеф Шумпетер, Франк Хайнман Найт и Израел Кирцнър правят съществени приноси за съвременното разбиране и интерпретация на предприемачеството. Австрийският икономист и политолог Шумпетер определя това явление като основен фактор за икономическото развитие, при наличието на иновационна дейност. Предприемачите са носители и реализатори на нововъведения и „съзидателни разрушители” на статичното равновесие в икономиката, като по този начин водят системата до ново равновесно състояние (Minchev, 2011, pp. 61–62; Hristova, 2013, pp. 10–17, 27).

Френският историк Фернан Бродел обаче оспорва основната роля на предприемача за икономическия растеж и отдава дължимото на формиращата се среда, тенденциите в развитието и историческата епоха. Според него предприемачът се издига от подземната вълна на обществената и стопанска енергия (Braudel, 2018, p. 337).

Равновесието между търсене и предлагане на пазарите според Франк Найт може да бъде овладяно единствено от предприемачите, които предварително изчисляват и предвиждат промените. Контролираният риск и предвидимата несигурност е единствено в компетенциите на визионерите. Съвременните автори, сред които е и Питър Дракър, представят предприемачеството като процес на

непрекъснато търсене на промени в потребностите на крайния потребител с цел удовлетворяването му (Minchev, 2011, pp. 62–63; Hristova, 2013, pp. 11, 13). Различните гледни точки на отделните научни школи са систематизирани от Кънингам и Лишерон. Според тях предприемачите притежават интуитивна способност по рождение, уникални ценности и потребности за движение напред. Уменията на предприемачите са полезни в сложни организации за представяне на пазари или разширяване на услуги. Лидерските си качества те изразяват като адаптират своя стил към потребностите на хората (Yordanova, Kolarov, 2022, pp. 12–13).

Всеки предприемач изгражда свой образ в обществото и е много важно той да е привлекателен за големи социални групи на различни нива. Според Вернер Зомбарт психологическият портрет на тези личности включва качества като духовна свобода, упоритост, постоянство, добри умения на организатор, търговец – внушаващ интерес към своята дейност в комбинация с доверие и делови морал. С развитието на научните изследвания в тази проблематика се добавят и други характеристики като компетентност, въображение, интуиция, перспективно мислене, комуникативност, склонност към риск, необходимост за саморазвитие и обществено признание и т.н. (Yordanova, Kolarov, 2022, pp. 41–43).

Предприемаческата култура включва поредица от правни и етични норми, които трябва да се спазват в отношенията с държавната власт, обществото, потребителите, служителите, партньорите и конкурентите (Yordanova, Kolarov, 2022, pp. 55, 57).

Българските предприемачи се появяват на Балканите в края на XVIII в. и началото на XIX в. и тези процеси са свързани с неуспешните военни кампании на Османската империя, които бавно и сигурно разрушават устоите на спахийската система. Централизираната и милитаризирана имперска икономика допуска частната собственост да заеме съществена роля в живота на поданиците. Довчерашната армия на султана, разформирана през 1826 г. се насочва към частното земевладение (Dimitrov, 1956, pp. 27–58). След кърджалийските размирици, българските предприемачи макар и колебливо налагат присъствие в новите пазарни отношения. Заявените имперски реформи започват с Гюлханския хатишериф от 1839 г., който на теория споделя идеята за неприкосновеност на частната собственост на всички граждани и фиксира събирането на приходите към държавата от назначени чиновници. През 1842 г. системата за откупуване на данъци е възстановена и вратите за ширещата се корупция и неправомерно забогатяване са отворени. В тези процеси участват и български предприемачи. Съществени промени за българите настъпват с отмяната на задължителните доставки на зърнени храни за армията през 1838 г. и отмяната на забраната за износ на зърнени култури през 1840 г. (Yaneva, 2011; Lyberatos, 2019; Yordanova, Kolarov, 2022, pp. 50–54). Поредният реформен акт публикуван от Високата порта – Хатихумаюна от 1856 г. обещава промени в данъчната система, привличане на чуждестранни капитали и

възможности за покупко-продажба на вакъфски земи. Изброените реформи създават добра среда за развитие на предприемачеството (Yordanova, Kolarov, 2022, pp. 55–56).

Политическата и финансова нестабилност на Балканите през 50-те –70-те години на XIX в. най-ярко се откроява в сферата на търговията и стопанското предприемачество. Липсата на гаранции, сигурност, разбойничество, сривове във финансовата система, злоупотреби, корупция, революционните освободителни движения и войните са фактори, които създават пречки за предприемаческите инициативи. В същото време неблагоприятните обстоятелства пораждават желание за икономически риск и участие в международни операции у редица предприемачи. Именно тези инициативи носят небивал финансов успех, почти невъзможен в мирно време. Кризите водят до изпитания и трагедии, но и до нови решения и възможности.

Съществуват редица примери от дейността на българските предприемачи, които потвърждават горепосочените твърдения. Възрожденската преса през 50-те и 60-те години на XIX в. изобилства от случаи на посегателства върху имуществото и личността на стопански дейци – участници на ежегодните панаири в Ески Джума.

На пътя от Севлиево за Търново през 1855 г. е извършено покушение над търновския търговец Георги и неговия другар Христо Папазолу от Сопот. Двамата са убити от разбойниците, като на Георги му е отнето имущество на стойност „3-4 хиляди гроша негови пари и един търговски груп от 12-13 хиляди – количество от 35-40 хиляди гроша сухи пари”¹.

В писмо от 20 април 1855 г., каймакамът на Търново моли Исмаил паша – главнокомандващ на войските в Шумен да издири разбойниците, ограбили търновският търговец Петри. Тук околийският управител посочва, че нападението е извършено в съседство със село Ревииш (дн. Благоево, Ловешко) и от търговеца са отнети стока и пари на обща стойност 12 000 гр. (Velkov, Gruevski, Ivanova, Mihaylova- Mravkarova, Robev, Silyanova, 1993, p. 219).

Най-потресавашото събитие, което заема особено място на страниците на „Цариградски вестник” през месец юни 1855 г. е планираното убийство на търновският търговец хаджи Минчо х. Цачев – „първий в града и всичката каза на сяко могъщество”².

В дописка от 15 август 1861 г. във в. „Дунавски лебед” се споменава за убийството на известният търновски търговец Васил Киселов, като адресатът обвинява местния управител в покровителствено отношение към разбойниците.³

В редица случаи българските предприемачи отстъпват част от доходите си на корумпирани чиновници под формата на рушвети за да обезпечат нормална

¹ Цариградски вестник, V, 240, 3 септември 1855.

² Цариградски вестник, V, 227, 4 юни 1855.

³ Дунавски лебед, 48, 28 август 1861.

та си стопанска дейност. На страниците на възрожденската преса Христо Ботев цитира имената на далите откупи „Карагъзоолу из Търново 300 лири” и „хаджи Димитър из Търново 200 лири” (Kosev, 1964, p. 47).

Годините на Кримската война от 1853 г. до 1856 г. се оказват плодотворни за натрупването на солиден капитал от стопанска дейност, тъй като потребителското търсене на стоки от първа необходимост довежда до рязко повишаване на пазарната им стойност. След приключването на войната и оттеглянето на англо-френските войски от българските територии цените на стоките започват да падат.⁴

Новата пазарна ситуация се отразява върху стокооборота на големите панаири. „Цариградски вестник” съобщава през 1858 г.: „Както винаги и таз година панаир на Джумая. Едни си изпродадоха стоката а други не можаха, но въобще земене-даването слабо стана и предприемчивите търговци се позарадваха. Една от причините на това състояние е неравенството на монетите. Курсът им панаира беше многовиден лирата 120-146 ся даде. И най-любопитното беше, че те имаха названия. Шуменски пари, Джомайски пари, и най-вече Търновски пари т. е както парите ходят в речените места. От преди бяха смалили цената на монетите в града ни по заповед правителствена на 12 гроша лирата”⁵.

Кримската война изиграва благоприятна роля за благосъстоянието на редица търговски дружества. От 1858 г. до 1871 г. търговската къща на „Славчо х. Паскалев и синове” в Търново разширява мащабите на своята дейност, като износител на кожухарска стока за панаирите в Лайпциг.⁶ Търговско-промишлената къща на търновския абаджия Георги Кисимов реализира печалба от продажбата на абаджийска стока на панаирите в Ески Джума и Лайпциг в размер на 1 000 000 гр. – внушителен за времето капитал (Kisimov, 1897, p. 1).

Освободителните движения на Балканите през 1875 г. и 1876 г. и предстоящата Руско-турска война от 1877–1878 г. предизвикват редица сътресения на пазарите и финансова криза в световен мащаб. Кореспонденцията на възрожденските предприемачи Тодор Василев, Георги Мартинов и Ганчо Цанков изобилства от информация по темата.

През август 1875 г. част от плащанията в столицата на империята и в българските земи се извършват в стари пари, които не са валидни на пазара. По този повод, следейки паричното обръщение, Георги Мартинов пише: „Само влашките франкове вземайте, а сръбските оставяйте. Днес минцовете се търсят. Бешликът се добре намира, разваляйте и пращайте насам [в Русе] минцове или лири”⁷.

⁴ Цариградски вестник, VI, 274, 28 април 1856; VII, 296, 29 септември 1856.

⁵ Цариградски вестник, 382, 7 юни 1858.

⁶ Държавен архив – Велико Търново, Ф. 82 К, оп. 1, а.е. 15, л. 106.

⁷ ДА – В. Търново, Ф. 92 К, оп. 1, а.е. 47, л. 56.

По повод икономическата ситуация на световните пазари през 1876 г., Мартинов споделя: „Търговците ся твърде плашат от времената. Голяма криза властва, не смеят да продават.”⁸

Ганчо Цанков следи за промяната на пазарната ситуация в кантората в Цариград и уведомява Тодор Василев в Търново за понижените стойности на ценните книжа и високите котировки на благородни метали: „Златото и среброто днес в Цариград тварде касо, акциите са твърде бол и ни си струват стойността, много богати които имат парите си”⁹.

В края на месец август 1876 г. търговското изложение в Узунджово е отменено. Възцаряването на новият султан Абдул Хамид II (1876–1909 г.) на 27 август същата година и съпътстващите тържества по коронацията блокират живота в столицата: „Чаршиите бяха затворени по причина, че препасват калъча на новия цар султан Хамид Хан II”¹⁰.

При тези условия, служителите на пристанището отказват да експедират търговски товари към европейските провинции на империята.¹¹

Турската банка пуска в обръщение на пазара книжни пари „каймета” – нестабилни, като номинално покритие, за които Ганчо Цанков предупреждава своите съдружници в Русе и Търново: „Говорят че за 7 милиона гроша каймета щели да извадят, а не както ся беше чуло за 3 милиона, тези каймета голям смут даде на търговците, а повече на сарафите. Вчера каймето за лира 143–144”¹².

В началото на 1877 г. продажбите на стоковата борса бележат значителен спад. Богатите търговци в Цариград задържат готова продукция по складовете, като изчакват по-добри времена и стабилизиране на изкупните цени. Финансово зависимите средностатистически предприемачи продават стоки с 2–3 % печалба или на реалните цени.

Руско-турската война е повратна точка в живота на редица български предприемачи. За някои тя се явява като благоприятна възможност или ново начало. За други води до стесняване на периметъра на стопанската им дейност и дори до нейното закриване.

През 1877 г., виенската кантора на братя Паница се превръща в център на дипломатическата мисия на България пред Великите сили. Стопанската им дейност процъфтява след Руско-турската война. Съдружниците получават големи поръчки от Румъния и новоосвободените дунавски градове (Statelova, 1997, pp. 31–86).

Новосформираното дружество на Евлоги Георгиев, Петър Кермекчиев и Иван Симеонов от 1878 г. под наименование „Главната кантора” печели търга за

⁸ ДА – В. Търново, Ф. 92 К, оп. 1, а.е. 47, л. 65.

⁹ ДА – В. Търново, Ф. 92 К, оп. 1, а.е. 54, л. 2.

¹⁰ ДА – В. Търново, Ф. 92 К, оп. 1, а.е. 54, л. 57, 59.

¹¹ ДА – В. Търново, Ф. 92 К, оп. 1, а.е. 54, л. 36, 39, 42.

¹² ДА – В. Търново, Ф. 92 К, оп. 1, а.е. 54, л. 39, 49.

снабдяване с хляб на руската армия в Предбалкана. В продължение на една година всеки от съдружниците получава по 42 000 – 45 000 франка месечно, допълнителни печалби и други доставки, свързани с обоза и личните нужди на разквартируваните войници и офицери. Машабната организация е добър пример за опитните предприемачи и за проходащите търговци (Roussev, 2015, pp. 520–521).

Търговската къща на „Братя Камбурови“ в Русе обаче претърпява значителни загуби по време на войната. Неизплатени задължения от страна на руски търговци блокират оперативния капитал. Липсата на свежи пари спира покупко-продажбите. Фирмените складове за съхранение на стоки в Търново и Цариград са разграбени (Gencheva, Draganova, Dimitrov, 1985, pp. 39–40).

По време на бедствия, войни и несигурност образът на българският предприемач невинаги е безупречен. На тази мисъл ни навежда идеята на Фернан Бродел за капитализма и за слабостта на държавите и властта, които „отварят вратите“ за народните вълнения и брожения. Говорейки за капиталистическите привилегии – присвоени от благородниците през XVIII в. и позицията на първите за собствената им правота, която властва през целия XIX в., Бродел счита, че така се ражда представата за примерния предприемач, ковач на общественото благо, възплъщение на здравите буржоазни нрави, на труда и спестовността. И този мит е всекидневно опровергаван (Braudel, 2018, pp. 452–454).

Връщайки се към историята на българското предприемачество ще отбележим следните примери. През 1878 г. вече споменатите Евлоги Георгиев, Петър Кермекчиев и Иван Симеонов извършват доставки на хляб и зърнени храни за окупационната руска армия. Благодарение на влиятелни покровители в Румъния и Русия, щедри хонорари за своите благодетели и изкуствено завишаване на цените, те реализират огромни печалби. Обществено благо и морала остават на заден план. В случая предприемачите се ръководят от риска и идеята за бърза печалба в несигурни военни условия. А въпросните личности се нареждат сред най-щедрите благодетели за обществени каузи (Atanasova, 2024, p. 82).

По време на Руско-турската война когато редица пристанища са затворени, български предприемачи използват своите познанства и протекции на чужди поданици за да внасят стоки от първа необходимост за вътрешния пазар.

Формиралата се прослойка от български предприемачи през 50-те до 70-те години на XIX в. се отличава с редица особености. Те са породени от спецификата на историческото развитие, от влиянието на политическите движения и организации в българските земи и на Балканите, от народопсихологията и не на последно място по значение от икономическите фактори.

Подобно на социалните и икономическите мрежи, които установяват търговците, в редица случаи се локализируют и предприемачески такива. В разработения модел от Емилия Тодева за функциониране на подобни връзки в съвременните условия се наблюдават известни сходства още в ранните етапи от развитието

на предприемачеството. Според изследователката мрежовият подход включва разпръснатост на участниците, без ясни географски граници, с ролево разпределение на задачите. Автономни агенти, свързани помежду си с формални и неформални договори, проектират колективни стратегии и обменят информация. В предприемаческите мрежи могат да участват не само стопански дейци, но и адвокати, учени, специалисти в различни области които допринасят за ефективното достигане до набелязаните цели (Hristova, 2013, p. 135).

Примери от професионалните практики на български търговци от втората половина на XIX в. показват наличието на изградени мрежи за стопански и социални инициативи в провинциите на Османската империя и автономните княжества на Балканите. Именно предприемачите в сътрудничество с официалните власти на държавите и високопоставени служители на различни нива се явяват двигатели за развитието на политически организации и проекти за извоюване на национална независимост. Едни и същи заможни българи играят съществена роля за стопанското обновление, новото просвещение и църковната независимост на подвластните на империята християнски народи.

Съществени заключения за предприемачеството като поведение и култура се съдържат в интердисциплинарното проучване на Мартин Иванов и Пламен Митев от 2010 г., посветено на първата вълна на стопанската модернизация в българските земи (Ivanov, Mitev, 2010, pp. 90–135). Познавайки се на наративи и документи, анализирани с методите на историята и социологията, авторите изказват основателното твърдение за ускорен стопански растеж в българските земи в периода от Кримската война до Руско-турската война от 1877–1878 г. В този период заможните българи успешно се интегрират с османския икономически модел. Диалогът между предприемачите и представителите на местната и централната власт осигурява трайното им присъствие на имперския пазар. Българските емигрантски общности на юг от Дунав създават там стабилни професионални практики, но запазват икономическите връзки с империята. Българското участие в османската икономика става все по-осезаемо след придобития суверенитет на Гърция и Сърбия след 1830 г. Най-благоприятни за българските предприемачи са 60-те и 70-те години на XIX в., свързани с успехи в сферата на едрото земевладение, скотовъдство и търговия (Ivanov, Mitev, 2010, pp. 109–111).

Успешното взаимодействие между икономическите теории и стопанската история „ражда“ неписаните истории за множество заможни българи като братя Георгиеви и Пулиевци от Карлово, братя Русович от Арбанаси или братя Кръстич от Свищов. Този изследователски подход прилага успешно в своите проучвания Ивайло Найденов. Той внася терминологични уточнения за основни понятия като власт, пазари и предприемачи, и в същото време въвежда в научен оборот конкретни примери за приложение на дефинициите в практиката (Naydenov, 2020, pp. 105, 111–116).

Икономическите действия на неговите „герои“ са преплетени в мрежата на социалните отношения и създават у отделните индивиди очаквания за взаимни отговорности и задължения, базирани на социален капитал и доверие. Мрежовият модел, базиран на исторически документи е подкрепен с теоретичните постановки на Джеймс Коулман макар и в български условия (Naydenov, 2021, pp. 60–61).

Политическото предприемачество е широко разпространена практика на Балканите през 50-те-70-те години на XIX в. Представители на едрата търговска прослойка в българското общество участват в създаването на проекти със социална насоченост и развитие в полза на освободителните движения на българите. Създадени предимно в големите румънски градове и Одеса, въпросните организации са поставени пред същите предизвикателства, които изграждат и стопанското предприемачество – инициативност, решителност, отговорност, риск с цел печалба (Petkov, 2021, pp. 71, 75). Очевидно е, че успешни българи в икономическата сфера, стават и успешни предприемачи в политиката. Най-ярките примери в това отношение са Георги Раковски, Евлоги и Христо Георгиеви и Иван Гешов. Политическите инициативи на братята Христо и Евлоги Георгиеви са подчинени на националната идея за освобождение от 1853 г. до 1885 г. Достатъчно е да споменем създаването на Епитропията в Букурещ, финансовото подпомагане на българските доброволци в Кримската война, организационната дейност сред емиграцията за създаването на Втората българска легия през 1867 г. и проекта за Мемоара през 1869 г., контактите с чуждата дипломация в полза на отечеството и дейността им в Човеколюбивото настоятелство през 1875 – 1876 г. (Mitev, 2020, p. 13).

Българските предприемачи са облагодетелствани в редица свои инициативи в Османската империя или в държавите където пребивават и са поданици, но когато застрашават суверенитета дейността им се стопира. Такива са случаите с участие в освободителните движения. И както посочва Бродел: „Държавата благоприятства капитализма и му дава помощ, но в същото време стопира този който е готов да я притесни... Сборът от йерархиите – политически, икономически, социални и културни е съвкупността от средства за принуда, които държавата упражнява“ (Braudel, 2018, p. 501).

Различните теоретични и практически аспекти от дейността на българските предприемачи открояват и основната тенденция за тяхната интеграция с европейското стопанство далеч преди Освобождението през 1878 г. Пенчо Пенчев най-точно очертава рамката на тези процеси. Според него глобализацията започва условно след края на Наполеоновите войни от 1815 г. Сред множеството фактори са посочени индустриалната революция, разпространението на технологиите, намаляването на транспортните разходи, установяването на относителен мир в Европа и ограничаване на меркантилните практики. В българските

земи интеграционните процеси са свързани с развитието на индустрията в Западна и Централна Европа, с разширяването на търговските връзки с модерните или модернизиралите се индустрии, с възприемането на либералните принципи за свободна търговия. През третата четвърт на XIX в. в Османската империя отпадат редица монополи и забрани в търговията, които стимулират интеграцията на местните предприемачи на световните и европейските пазари (Penchev, 2016, pp. 58–59).

Възниква големият въпрос кога българските земи са включени в сферите на световния капитал и каква е ролята на предприемачите в този процес? Теорията за световните системи, разработена от американският социолог и историк Имануел Уолърстийн и неговият сътрудник Рашат Касаба поставя горната граница до 1815 г. Нагрупаният емпиричен материал и нови знания в стопанско-историческите изследвания обаче подлагат на съмнение редица твърдения – свързани с търговията и износа от Османската империя, установяването и разширяването на чифлиците, западането на местното производство и занаятчийските еснафи в определени региони. През 80-те години на XX в. Мурад Чизакча изказва твърдението, че включването на империята в световния капитал се осъществява на два етапа – ранен и финален. Пълната инкорпорация на Близкия изток е завършена в периода 1830 – 1900 г.

Според теорията на Шевкет Памук за интегрирането на вълни, българските земи се приобщават към световния капитал в последната фаза след края на Кримската война от 1856 г. до 1875–1876 г. (Zlatanov, 2023, pp. 105–117). Този период съвпада с реализираните мащабни стопански операции и финансови успехи на български предприемачи на Балканите, в Русия и Западна Европа.

Стопанският просперитет на българите от 50-те до 70-те години на XIX в., когато света е изправен пред политическа нестабилност и социални трансформации на обществата е факт. В сравнение с постиженията на Западна и Централна Европа обаче нашите успехи са силно преувеличени. В българските земи липсва модерна промишленост, свободни капитали и солиден опит в международната търговия и кредитиране. Транспортът и съобщенията са примитивни. Българските предприемачи обаче се движат в правилната посока, защото в последните три десетилетия на XIX в. материалният статус в свободното Княжество е по-добър от този на съседните балкански страни или Русия.

REFERENCES:

- Atanasova, S., 2024. *Entrepreneurs in the Balkans: Kermekchievi family of the Bulgarian revival*. Veliko Tarnovo: Faber. Атанасова, С. 2024., [Атанасова, С. 2024. *Предприемачи на Балканите: възрожденската фамилия Кермекчиеви*. Велико Търново: Фабер].

- Braudel, F., 2018. *Material civilization, economy and capitalism, 15th–18th centuries*, Vol. II. *The games of exchange*, Sofia: Prozorets. [Бродел, Ф., 2018. *Материална цивилизация, икономика и капитализъм, XV – XVIII в.*, Т. II. *Игрите на размяната*, София: Прозорец].
- Gencheva, Ts., T. Draganova, Y. Dimitrov, 1985. *Notable people of Tarnovo*. Sofia: BZNS. [Генчева, Ц., Т. Драганова, Й. Димитров, 1985. *Бележити търновци*. София: БЗНС].
- Dimitrov, S., 1956. To the Question of the Abolition of the Sipahi System in Our Lands. *Historical review*, no. 6, pp. 27–58. [Димитров, С., 1956. Към въпроса за отменянето на спахийската система в нашите земи. *Исторически преглед*, кн. 6, с. 27–58].
- Hristova, V., 2013. *The entrepreneurship. Theoretical foundations and practical dimensions*. Veliko Tarnovo: Abagar. [Христова, В., 2013. *Предприемачеството. Теоретични основи и практически измерения*. Велико Търново: Абагар].
- Hristova, V., 2018. The support of entrepreneurship in Bulgaria through the centuries – some aspects. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 3, pp. 151–164. [Христова, В., 2018. Подкрепата на предприемачеството в България през вековете – някои аспекти. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 3, с. 151–164].
- Ivanov, M., P. Mitev, 2010. The first wave of Bulgarian modernization 1850–1912. *Historical review*, 2010, vol. 66, no. 3–4, pp. 90–135. [Иванов, М., П. Митев, 2010. Първата вълна на българската модернизация 1850 – 1912 г. *Исторически преглед*, 2010, год. 66, кн. 3–4, с. 90–135].
- Kisimov, P., 1897. *The historical works. My memories*. Plovdiv: “Edinstvo” publishing house. Кисимов, П. 1897. [Кисимов, П., 1897. *Историческите работи. Моите спомени*. Пловдив: Дружествена печатница „Единство“].
- Kosev, K., 1964. Obstacles to the development of capitalist relations in the Bulgarian urban economy in the 1860s and 1870s. *Historical review*, vol. 5, pp. 34–57. [Косев, К. 1964. Пречки за развитие на капиталистически отношения в българското градско стопанство през 60-те и 70-те години на XIX век. *Исторически преглед*, кн. 5, с. 34–57].
- Lyberatos, A., 2019. *Plovdiv from the Revival period: Transformation, hegemony and nationalism*. Sofia: Gutenberg publishing house. [Либератос, А., 2019. *Възрожденският Пловдив: Трансформация, хегемония, национализъм*. София: ИК „Гутенберг“].
- Minchev, N., 2011. *Entrepreneurship*. Veliko Tarnovo: Center for European integration and culture at the Higher school of agrobusiness and regional

development. [Минчев, Н. 2011, *Предприемачество*. Велико Търново: Център за евроинтеграция и култура при Висше училище по агробизнес и развитие на регионите].

- Mitev, P., 2020. Evlogi and Hristo Georgievi in the historical memory of the descendants. In: Mitev, P. (ed.). In: *Philanthropy and entrepreneurship in the Balkans during the 19th century*. Collection of materials from an international scientific conference dedicated to the 200th anniversary of Evlogi Georgiev's birth, held on October 4th, 2019, at Sofia university "St. Kliment Ohridski". Sofia: Sofia university "St. Kliment Ohridski" publishing house, pp. 9–17. [Митев, П. 2020, Евлоги и Христо Георгиеви в историческата памет на потомците. В: Митев, П. (съст.). *Дарителство и предприемачество на Балканите през XIX в.* Сборник с материали от международна научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Евлоги Георгиев, проведена на 4 октомври 2019 г., СУ „Св. Климент Охридски“. София: УИ „Св. Климент Охридски“, с. 9–17].
- Naydenov, I., 2020. Between the economic theory and economic history: notes on the power, markets, and entrepreneurs during the Revival period. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 5, pp. 104–122. [Найденов, И. 2020. Между икономическата теория и стопанската история: бележки за властта, пазарите и предприемачите през епохата на Възраждането. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 5, с. 104–122].
- Naydenov, I., 2021. The Revival commercial entrepreneurship in the light of the new economic sociology. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 6, pp. 59–69. [Найденов, И., 2021. Възрожденското търговско предприемачество в светлината на новата икономическа социология. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 6, с. 59–69].
- Penchev, P., 2016. The Bulgarian economists and ideas for Balkan and European integration (1878–1944). *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 1, pp. 56–84. [Пенчев, П., 2016. Българските икономисти и идеите за балканска и европейска интеграция (1878–1944 г.). *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 1, с. 56–84].
- Petkov, P., 2021. On the political entrepreneurship during the 19th century and its significance for the economic development of the Bulgarians. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 6, pp. 70–85. [Петков, П., 2021. За политическото предприемачество през XIX в. и значението му за стопанското развитие на българите. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 6, с. 70–85].

- Roussev, I., 2015. *The commercial modernity of the Bulgarian revival as culture and practice*. Veliko Tarnovo: Rovita. [Русев, И., 2015. *Търговската модерност на Българското Възраждане като култура и практика*. Велико Търново: Ровита].
- Statelova, E., 1997. *Biography of the Bulgarian spirit. The Panitsa family*, Sofia: “Marin Drinov” publishing house. [Стателова, Е., 1997. *Биография на българския дух. Родът Паница*. София: Изд. Марин Дринов].
- Velkov, A., P. Gruevski, S. Ivanova, M. Mihaylova-Mravkarova, N. Robev, E. Silyanova, 1993. *Inventory of Ottoman-Turkish documents on crafts and trade (15th–19th centuries)*. Sofia: National library “St. st. Cyril and Methodius”. [Велков, А., П. Груевски, С. Иванова, М. Михайлова-Мръвкарова, Н. Робев, Е. Силянова, 1993. *Опис на османотурски документи за занаяти и търговия (XV–XIX в.)*. София: НБ „Св. св. Кирил и Методий“].
- Yordanova, D., K. Kolarov, 2022. *Entreprise and entrepreneurship. The entrepreneur in different historical periods. Contemporary conceptions of the entrepreneur. Business entrepreneurship and social entrepreneurship – similarities and differences*. In: Georgieva, S., S. Georgieva, Ts. Davidkov, D. Yordanova, K. Kolarov, P. Penchev, R. Simeonova–Ganeva, *History of the Bulgarian entrepreneurship*. Sofia: Bulgarian small and medium enterprises promotion agency (BSMEPA). [Йорданова, Д., К. Коларов, 2022. *Предприемчивост и предприемачество. Предприемачът в различни исторически периоди. Съвременни разбирания за предприемача. Бизнес предприемачество и социално предприемачество – общото и различното*. В: Георгиева, С., С. Георгиева, Ц. Давидков, Д. Йорданова, К. Коларов, П. Пенчев, Р. Симеонова – Ганева. *История на българското предприемачество*. София: Агенция за насърчаване на МСП].
- Zlatanov, A., 2023. *Periphery or semi-periphery? When were the Bulgarian lands included in the global capital? Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 8, pp. 105–117. [Златанов, А., 2023. *Периферия или полупериферия? Кога българските земи са включени в световния капитал? Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 8, с. 105–117].
- Yaneva, S., 2011. *Bulgarians who used to buy taxes in the fiscal system of the Ottoman empire. To the history of the Bulgarian business and social elite in the 19th c.* Sofia: New Bulgarian university. [Янева, С., 2011. *Българи – откупвачи на данъци във фискалната система на Османската империя. Към историята на българския делови и социален елит през XIX в.* София: Нов български университет].

Correspondence address:

Svetla Atanasova – Professor, PhD

Regional museum of History – Veliko Tarnovo

38, Ivan Vazov

5000 Veliko Tarnovo, Bulgaria

E-mail: svetla_atanasova1969@abv.bg; satanasova069@gmail.com

SCOPUS ID 57415720400

Web of Science Researcher ID AAT-3480-2021

<https://orcid.org/0000-0001-8890-2516>